

Т. О. КИСЛЬОВА, Дніпропетровський національний університет

ПРОФЕСОР БЕЗЧИНСЬКА НАДІЯ МИХАЙЛІВНА – ПЕРША ЖІНКА-РЕНТГЕНОЛОГ В УКРАЇНІ: СТОРІНКИ ЖИТТЯ ТА НАУКОВИЙ ВНЕСОК

Изучен жизненный путь и научный вклад известного врача-рентгенолога профессора Н. М. Бесчинской. Впервые по архивным материалам установлены неизвестные страницы ее биографии, проведен библиографический поиск ее работ. На основе изучения современной медицинской литературы сделан вывод про важность научного вклада Н.М. Бесчинской.

Досліджено життєвий шлях і науковий доробок відомого лікаря-рентгенолога професора Н. М. Безчинської. Встановлені вперше за архівними матеріалами невідомі сторінки її біографії, проведено бібліографічний пошук її праць. Зроблено, на підставі вивчення сучасної медичної літератури, висновок про вагомість наукового внеску Н.М. Безчинської.

Studied the life and scientific legacy of known physician-radiologist Professor N.M. Bezchinskaya. Using archival materials were first investigated by unknown pages of her biography, conducted a bibliographic search of her works. Is made, based on the study of contemporary medical literature, conclusion of scientific contribution of N.M. Bezchinskaja.

Серед нових напрямів розвитку медичної науки, які були породжені науковою революцією кінця ХІХ – початку ХХ століття, слід назвати і медичну рентгенологію. Історія виникнення медичної рентгенології та її розвитку в Україні містить ще багато невідомих або забутих сторінок про життя і діяльність тих осіб, які були не просто причетними до цього процесу, а й зробили вагомий внесок у нього. Інколи на ці прізвища виходиш, здається, випадково, але ця випадковість, як на наш погляд, зумовлена об'єктивними обставинами, що виникають під час дослідницької діяльності історика науки. Сталося так і з постаттю Надії Михайлівної Безчинської.

В ході дослідження історії розвитку медичної рентгенології у Дніпропетровську вже при першому знайомстві з матеріалами щодо процесу розбудови Дніпропетровської державної медичної академії ім'я Н. М. Безчинської одразу ж привернуло нашу увагу. Її причетність до основоположних засад медичної рентгенології, а також чималий внесок у розвиток цієї дисципліни у нашому місті спричинили додаткові пошуки.

В ювілейному виданні „50 лет Днепропетровского медицинского института” на сторінках нариса, присвяченого кафедрі рентгенології і радіології читаємо: „... с 1938 г. курс рентгенологии читала профессор Н. М. Безчинская, которая заведовала кафедрой рентгенологии и радиологии Днепропетровского института усовершенствования врачей. Под ее руководством в г. Днепропетровске и области значительно возросла роль рентгенологии как научной и клинической дисциплины. Улучшилось преподавание рентгенологии студентам медицинского факультета, широко развернулась подготовка кадров врачей-рентгенологов для ряда областей УССР, оживилась работа областного научного общества рентгенологов и радиологов. Были выполнены и защищены кандидатские диссертации...” [1].

Повідомлялося також, що протягом 3-х років, переважно під її керівництвом, були виконані й захищені дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук лікарями І. А. Шехтер, З. І. Резник, І. І. Гершкович, Н. С. Хейфец та І. М. Ліберман, а також підготовлена до захисту докторська дисертація І. А. Шехтер.

І далі зовсім скупа інформація про її подальшу долю: „В 1942 г. Н. М. Безчинская погубила от рук фашистов” [1].

Зрозуміло, що виникла ціла низка питань, зокрема де і при яких обставинах загинула Н. М. Безчинська, звідкіля вона приїхала до Дніпропетровська, якими були її досягнення в цілому, які наукові праці вийшли з-під її пера тощо. Історіографія питання фактично відсутня.

Тому є певні причини, серед яких і тісна плідна співпраця з професором Г. І. Хармандар'яном, якого у 1939 р. було заарештовано, визнано ворогом народу та страчено, і забутість у зв'язку зі смертю на початку Великої вітчизняної війни. Вивчення життєвого шляху та наукової діяльності Н. М. Безчинської ускладнюється тим, що прізвище Безчинської іноді змінюється на Бесчинська. Перша інформація про її життя і діяльність була оприлюднена нами на конференції молодих вчених у Києві на початку 2010 р. Після цього з'явилися деякі нові матеріали, додані до цієї статті.

Нам вдалося з'ясувати, що Н. М. Безчинська загинула у Ставрополі. Спроба з'ясувати при яких обставинах це відбулося через працівників місцевого музею позитивних наслідків не мала. Але стало відомо, що це була масова акція. Враховуючи вищезазначені обставини основна увага була звернута на історичні джерела, зокрема фонди Центрального державного архіву вищих органів влади України та пошук оригінальних праць Н. М. Безчинської. Крім того, були використані електронні ресурси, віднайдені в мережі Інтернет, перевірені надалі за публікаціями. За цими джерелами вдалося реконструювати, хоча поки що й неповністю, життєвий шлях і науковий доробок професора Н. М. Безчинської.

Як свідчать документи Центрального державного архіву вищих органів влади України, лікар Безчинська Надія Михайлівна в 1920 р. мешкала у Харкові [13]. Її прізвище зустрічається в списку перших співробітників Української рентгенологічної Академії як керівника діагностичного відділу [13, арк. 20]. У штатному розкладі 1923 р. вона теж записана як завідувач діагностичного відділу. Нагадаємо, що Українська рентгенологічна Академія – це перша в Україні спеціалізована установа з питань рентгенології та її застосування в медицині, яка була створена в Харкові у 1920 р. На чолі її стояв видатний лікар-рентгенолог С. П. Григор'єв, який, на жаль, наприкінці 1920 р. пішов з життя [10, 11]. Але за перші декілька місяців існування академії він особисто укомплектував її штат співробітниками, серед яких була й Н. М. Безчинська. При вивченні заяв про прийом на роботу, поданих на ім'я першого директора Академії С. П. Григор'єва, можна помітити, що більшість співробітників ставали до роботи після співбесіди з ним. Але поки невідомо чи був Сергій Петрович попередньо знайомий з Н. М. Безчинською. Про те що вона мала

спеціальність лікаря-рентгенолога дізнаємось з листа до Наркомздорів'я України. Третього серпня 1920 р. туди надходить прохання від Губздраву Харкова такого змісту:

„В НАРКОМЗДРАВ

Губздрав просит откомандированную в 1-й Хирургический госпиталь для несения обязанностей зав. Рентгеновским кабинетом № 1 врача Безчинскую оставить при госпитале для несения службы по уходу за больными и ранеными красноармейцами, т. к. в настоящее время Рентгеновский кабинет за порчей трубки не работает.

Зав. Губздравом

Управдел.

Зав. Подотделом Леч. Мед.” [13, арк. 65].

Але „Нарком не признал возможным откомандировать в Хирургический госпиталь врача Безчинскую”. Вочевидь, Н. М. Безчинська повертається в Академію, де працює і після смерті С. П. Григор'єва. Фактично вона була співробітником першого складу Української рентгенівської академії і займала посаду завідувачої діагностичним відділом [13, арк. 20].

Найбільш плідною виявилась її співпраця з Г. І. Хармандар'яном, який у 1923 р. обійняв посаду директора Академії, перейменованої в Рентгенологічний інститут. Вони працювали переважно у двох напрямках медичної рентгенології: рентгенологічна діагностика захворювань кістково-суглобної та шлунково-кишкової систем. Цей творчий союз існував більше 10 років доки у 1939 р. Г. І. Хармандар'яна не було репресовано.

У 1938 р. професора Н. М. Безчинську було обрано на посаду завідувача кафедрою рентгенології Дніпропетровського державного інституту удосконалення лікарів під керівництвом проф. В. Б. Іоффе. Згодом Н. М. Безчинську характеризувала асистент кафедри З. І. Резнік: це була енергійна, високоерудована, закохана в рентгенологію жінка [8]. Про її діяльність у Дніпропетровську ми вже згадували. Додамо тільки, що за часів її діяльності засідання наукового товариства рентгенологів і радіологів у Дніпропетровську проходили при переповненій аудиторії.

За даними [5] Н. М. Безчинська на початку Великої Вітчизняної війни працювала у Ставропольському медичному інституті і була страчена 15 серпня 1942 р. під час акції розстрілу на території психіатричної лікарні 500 осіб єврейської національності. Разом з нею були розстріляні й інші вчені, зокрема на той час професор Ставропольського медичного інституту В. В. Браїловський. Він теж переїхав з Харкова до Дніпропетровська у 1936 р. і обійняв посаду завідувача кафедри психіатрії Дніпропетровського медичного інституту [6]. Можна припустити, що переїзду Н. М. Безчинської у Дніпропетровськ у 1938 р. сприяло й те, що вона була добре знайома з В. В. Браїловським по Харкову. Останній був учнем відомого вітчизняного психіатра О. І. Ющенка [7]. Відомо, що Н. М. Безчинська тісно

співпрацювала з психіатрами м. Харкова, зокрема з відомим психіатром К. І. Платоновим [4].

Розглянемо деякі наукові результати досліджень Н. М. Безчинської та спробуємо з'ясувати їх значимість. Техніку рентгенологічного дослідження шлунково-кишкового тракту Н. М. Безчинська докладно розглядає у книзі „Рентгенодиагностика и рентгенотерапия” під редакцією Г. І. Хармандар'яна, яку було надруковано у Києві у 1937 р.

У збірнику «Рентгенология і онкология в УРСР» 1939 р. видання главу „Рентгенологічна діагностика захворювань шлунково-кишкового тракту” Н. М. Безчинська підготувала разом з А. С. Пипко. В статті відбито її власну діяльність в Академії, а також зроблено аналіз праць інших співробітників за даною темою. Зрозуміло, що про роботи Г. І. Хармандар'яна вже немає й згадки.

Вивчаючи перелік праць Н. М. Безчинської, наведений у цьому збірнику, можна помітити, що деякі наукові дослідження виконані вперше в Радянському Союзі (дослідження слизової оболонки товстої кишки; її положення та рух, а також вплив на це різних фармакологічних засобів). Оригінальну роботу „Развитие слизистой оболочки по возрастам” було надруковано у працях інтернаціонального конгресу у Брюсселі (1934 р.).

Вагомий внесок Н. М. Безчинською зроблено у рентгенодіагностику захворювання кісток. Зокрема, відомий рентгенолог, лауреат Ленінської премії С. А. Рейнберг у першому томі третього видання своєї монографії „Рентгенодиагностика заболеваний костей и суставов” [9] зазначає, що „четверть века прошло с тех пор, как вышло первое издание настоящей книги. Тогда, в конце 20-х годов, это было первое полное монографическое изложение вопроса о рентгенологическом распознавании заболеваний костно-суставной системы. В настоящее время имеется уже не менее десятка специальных пособий, посвященных этой важной тематике, изданных в разных странах и на различных языках. Успехи рентгенологии оказались мощным стимулом для дальнейшего развития клинической остеологии и артрологии. Значительные достижения рентгенологического исследования костно-суставной системы послужили основанием для огромного роста наших современных знаний по заболеваниям скелета. Если раньше врачебные представления по костной патологии были разбросаны по самым различным медицинским специальностям, как хирургия, ортопедия, травматология, онкология, терапия, педиатрия, невропатология, эндокринология, фтизиатрия, сифилидология и т. д., то рентгенология объективно способствовала объединению всех этих разрозненных сведений в одну стройную систему. От этого сильно выиграла как общая, так и частная клиническая остеопатология”. І далі на тлі такого розвою різноманітної літератури з зазначеного питання у розділі «ГРАНИЦЫ РЕНТГЕНОЛОГИЧЕСКОГО МЕТОДА ИССЛЕДОВАНИЯ И ОБЩИЙ АНАЛИЗ ОШИБОК ПРИ РЕНТГЕНОДИАГНОСТИКЕ ЗАБОЛЕВАНИЙ КОСТЕЙ И СУСТАВОВ» С. А. Рейнберг у якості однієї з основоположних і значущих праць з цього питання наводить роботу Н. М. Безчинської „К

вопросу о пределах рентгенологического распознавания изменения костей у животных” [2], що вийшла друком у 1928 р.

Окремо слід відзначити роботу Н. М. Безчинської, виконану у співавторстві з Г. І. Хармандарьяном та відомим психіатром К. І. Платоновим (про нього вжегадувалось) у 1933 р., яка й на сьогодні є однією з найбільш цитованих в різних наукових працях, присвячених психотерапії та іншим питанням гіпнотичної дії на функції людського організму [12]. Як зазначав у 1974 р. П. І. Буль в монографії „Основы психотерапии”: „работами К. И. Платонова и Н. М. Безчинской (1933) было установлено влияние внушенных эмоций у находящегося в гипнозе здорового человека на функции его желудка... Авторами применялась методика рентгенографического исследования желудка при внушении здоровому человеку чувства радости, тоски, ужаса, энтузиазма... Одновременно авторами были отмечены изменения состава желудочного сока при внушении положительных и отрицательных эмоций” [3, с. 118–119]. Були отримані й інші цікаві й важливі експериментальні результати. Зокрема, одночасно автори цієї статті „відзначали зміни складу шлункового соку при навіюванні позитивних та негативних емоцій. У першому випадку спостерігалось покращення складу шлункового соку, у другому – погіршення, аж до повного зникнення вільної соляної кислоти у шлунку. При навіюванні почуття голоду виникала різка перистальтика, шлунок підтягувався догори, відмічалось підвищення тонусу. Навіювання ситості викликало розширення та опускання шлунку, загальмовування перистальтики. У крові при цьому збільшувалась кількість лейкоцитів. Навпаки, при навіюванні уявного голоду кількість лейкоцитів зменшувалася” [3, с. 118–119]. Наше дослідження привернув також той факт, що на одного з співавторів цієї праці Г. І. Хармандарьяна й зараз ніхто не посилається [14]. Пов’язано це, в першу чергу, з репресіями, яких він зазнав. Доля цього вченого висвітлена нами у статті, що знаходиться зараз у друку.

Відзначимо й те, що на праці Н. М. Безчинської та її наукові здобутки посилаються й у найсучасніших дослідженнях. Зокрема, вкажемо на дисертаційне дослідження О. Р. Щіпановської, виконане у 2005 р. [15].

Після арешту Г. І. Хармандарьяна, скоріш за все Н. М. Безчинська, враховуючи свою тісну співпрацю з заарештованим, шукала нове місце роботи. Тому, на наш погляд, вона й скористалася можливістю працювати у Дніпропетровську, переїхала до цього міста й продовжила наукову діяльність в Інституті удосконалення лікарів, де працювала до початку Великої Вітчизняної війни.

Наостанок, враховуючи повну відсутність будь-якої бібліографії праць Н. М. Безчинської, наводимо перелік виявлених нами деяких її вагомих праць, опис яких подано за правилами, що існували на час написання цих праць.

- Хармандарьян Г. И., Бесчинская Н. М. „К вопросу о пределах рентгенологического распознавания заболеваний костей”, Пятый Всесоюзный съезд рентгенологов и радиологов, Киев, 18–25 мая 1928 г.

- Хармандарьян Г. И., Бесчинская Н. М. „К вопросу о моторной деятельности толстой кишки”, Пятый Всесоюзный съезд рентгенологов и радиологов, Киев, 18–25 мая 1928 г.

- Хармандарьян Г., Безчинская Н., Левин „К вопросу о рентгеновской симптоматологии гастрита» Врачебное дело №9, 1934.

- Хармандарьян Г., Безчинская Н., Левин Я. „Рентгенологическая оценка хирургического вмешательства на желудок (резекция)”. V Всеукраинский съезд хирургов Н.Х.А., 1934.

- Проф. Хармандарьян Г. И., доц. Безчинская Н. М., Левин Я. Ф. „Рентгенодиагностика рака толстых кишок”, доклад на Первой Всеукраинской конференции рентгенологов, радиологов и онкологов, Харьков, 1–5 июля, 1934 год.

- Безчинська Н. М., Абрамович Ф. М. „Рентгенотерапія хронічних колітів”, доповідь на Другому українському з'їзді рентгенологів і радіологів, Харків, 17–21 грудня 1936 р.

Остання з праць Н. М. Безчинської, яку нам вдалося віднайти, це монографічне видання „Рельєф слизистої толстої кишки в рентгеновському зображенні. Норма. Воспалительные захворювання. Опухоли”. Видана книга у 1939 р. у Києві тиражем 500 примірників.

Основними результатами проведеного дослідження є перша в історії вивчення розвитку медичної рентгенології в Україні реконструкція життя і діяльності Н. М. Безчинської, здійснення бібліографічного пошуку та складання списку її наукових праць, позначення основних віх її наукової діяльності та здобутків у медичній рентгенології, з'ясування значимості її наукового доробку, відтворення за архівними матеріалами невідомих сторінок її життя і діяльності та висунення припущення, що вона була першою жінкою-рентгенологом в історії медичної рентгенології України.

Додаткові дослідження життя і наукової діяльності професора Н. М. Безчинської як наукового керівника і організатора рентгенологічної допомоги в Україні дозволить вписати ще одну сторінку в історію становлення і розвитку вітчизняної медичної рентгенології. Але навіть ті матеріали, які вдалося віднайти, свідчать про непересічність постаті Н. М. Безчинської та дають усі підстави вважати її першою жінкою-професором в Україні в галузі медичної рентгенології.

Список літератури: 1. 50 лет Днепропетровского медицинского института / Под ред. И. И. Кржановской. – К. : Киевская фабрика набора. – 1966. – 380 с. 2. *Бесчинская Н. М.* К вопросу о пределах рентгенологического распознавания изменения костей у животных / Н. М. Бесчинская // Ортопедия и травматология. – 1928. – № 3. – С. 18-21. 3. *Буль П. И.* Основы психотерапии / П. И. Буль. – Л. : Медицина. Ленинградское отделение. – 312 с. 4. *Волошин П. В.* Харьков – центр и колыбель неврологии и психиатрии в Украине / П. В. Волошин, Н. П. Волошина // Университеты. – 2006. – № 3. – С. 9. 5. *Електронний ресурс:* sch2.stavedu.ru/vnekl/st_pom.pps. 6. *История кафедры психиатрии и медицинской психологии Днепропетровского медицинского института / И. Спирина, Г. И. Лисица, С. В. Пхиденко и др. // История украинской психиатрии: Сборник научных работ Украинского НИИ клинической и экспериментальной неврологии и психиатрии и Харьковской городской клинической психиатрической больницы № 15 (Сабуровой дачи) / Под общ. ред. И. И. Кутько, П. Т. Петрюка.*

– Харьков, 1994. – Т. 1. – 153 с. 7. *Петрюк П. Т.* Академик Александр Иванович Ющенко: штрихи к жизненному и научному пути известного отечественного психиатра (к 140-летию со дня рождения) / П. Т. Петрюк, А. П. Петрюк // Журнал психиатрии и медицинской психологии. – 2009. – № 2 (22). – С. 145 – 149. 8. *Резник З. И.* История рентгеновской службы Днепропетровской области / З. И. Резник // Материалы Днепропетровской межобластной научно-профилактической конференции рентгенологов и радиологов. – Днепропетровск: «Промінь». – 1965. – С. 103–105. 9. *Рейнберг С. А.* Рентгенодиагностика заболеваний костей и суставов / С. А. Рейнберг. – М. : Медицина, 1955. – Т. 1. – 640 с. 10. *Русанова С. Г.* Життя С. П. Григор'єва: шлях у медицину / Є. Г. Русанова, К. В. Русанов // Український радіологічний журнал. – 2009. – Т. 17. – С. 516–522. 11. *Сергей Петрович Григорьев* (некролог) // Врачеб. дело. – 1920. – № 12-20. – С. 12. 12. *Хармандарьян Г. И.* Эмоции и влияние их на состояние желудка по рентгеногипносуестивному методу / Г. И. Хармандарьян, К. И. Платонов, Н. М. Безчинская // Клиническая медицина. – 1933. – № 1-2. – С. 21-27. 13. *Центральний державний архів вищих органів влади України.* – ф. 342, оп. 1, спр. 76. 14. *Центральний державний архів вищих органів влади України.* – ф. 342, оп. 1, спр. 1555. 15. *Щіпановська Олена Робертівна.* Психологічні чинники психотерапевтичного дискурсу: дис. канд. психол. наук: 19.00.04 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2005.

Надійшла до редколегії 21.05.10

УДК: 619:616.98

А. Г. КОРОЛЬОВ, канд. вет. наук., Національний науковий центр «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини»

ІСТОРІЯ ЛАБОРАТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ХВОРОБ СВИНЕЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ НАУКОВОМУ ЦЕНТРІ «ІНСТИТУТ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ І КЛІНІЧНОЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ»

В данной статье показана история одной из ведущих лабораторий Национального Научного Центра „Институт экспериментальной и клинической ветеринарной медицины” – первого научно-исследовательского института Украины в области ветеринарной медицины.

В даній статті показана історія однієї з провідних лабораторій Національного Наукового Центру „Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини” – першого науково-дослідного інституту України в області ветеринарної медицини.

The dates about history of science research of the swine diseases in National Scientific Centre «Institute of Experimental and Clinical Veterinary Medicine» is summered. The significant share of prominent Ukrainian scientists in piggery protection against epizootic treats (hog cholera, Erisipelotryx suis, pseudorabies, listeriosis etc.) is emphasized. The scientific traditions of Prof. Isaac Kulesco school in infection diseases investigations go on works of next scientific progenies.

В історії Національного наукового центру „Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини” важливе місце займає лабораторія вивчення хвороб свиней. Викладання її історії має важливе значення для оцінки діяльності цього наукового закладу з ветеринарної медицини. В деяких статтях частково висвітлена діяльність цієї лабораторії, але докладної картини названої лабораторії не існує. Тому автором була поставлена мета комплексно проаналізувати діяльність вчених цього підрозділу інституту.